

РАЗВИТИЕ НА ГРАЖДАНСКАТА КАРТОГРАФИЯ В БЪЛГАРИЯ  
ПРИ НАРОДНАТА ВЛАСТ И НЯКОИ ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ

Л. Лаков

До 9. IX. 1944 г. картографските работи бяха организирани и съсредоточени в Държавния географски институт към Министерството на войната. В този институт въз основа на грамадна топографо-геодезическа работа се създадох редица висококачествени топографски карти. Тези карти, както и някои от кадрите на същия институт по-късно изиграха важна роля при организирането и развитието на гражданската картография у нас.

Социалистическата революция в България постави началото на коренни изменения на икономическите основи и на обществените отношения у нас. Това от своя страна породило и нуждата от огромен картографски материал за научни, учебни и техникостопански цели. За задоволяване на така нарасналите нужди става необходимо създаването на гражданско картографско учреждение. Това, разбира се, не стана изведнъж, а постепенно и след преминаването на някои предварителни етапи.

През първите години след Девети септември почти не може да се говори за гражданска картография у нас. В този период съществува картографско производство преди всичко за задоволяване елементарни нужди при обучението, като картографската продукция се състои предимно от едноцветни и многоцветни географски и исторически карти, приложения към учебниците. Тези карти в повечето случаи са съставяни и оформявани от картографа Георги Проданов — съдържател на фирмата „Екватор“, и други частни лица, а издавани от Държавно издателство „Народна просвета“. Освен това непосредствено след Девети септември Българският земеделски народен съюз издава „Кооперативна селска карта на България“ в М 1:400 000, която съдържа всички потребителни кооперации, земеделски банки и разпространението на по-характерните селскостопански култури. Успоредно с това Военногеографският институт издава политическа карта на Европа в М 1:5 000 000, която е една от първите в света карти на Европа, издадена след Втората световна война. През 1946 г. издателство „Народна просвета“ организира отдел за нагледни помагала с печатна база за картите — литография „Балкан“. Този отдел по това време все още продължава да работи с частните картографи. През 1948 г. той се отделя от издателство „Народна просвета“ и преминава към „Учтехпром“ под името „Карты и картини“. В същото време се пристъпва към организиране на изработването на редица стенини учебни карти, като например: Източно и Западно полукълбо, Северна и Южна Америка, Африка, Австралия и Азия. Доотпечатва се започнатата отпреди войната стенна физическа карта на България в М 1:500 000 — първата стенна учебна карта. Само след една година Географският институт издава нова физическа карта на България в М 1:400 000, която се отличава от първата с по-богатото си съдържание, с по-добро оцветяване и с по-изразителни сенки на релефа.

На 20. I. 1949 г. „Учтехпром“ разширява отдела „Карты и картини“, като към него се назначават и някои бивши частни картографи-специалисти. Така със състав от 8 души картографи, бивши възпитаници на Военногеографския институт и един организатор, се постави началото на гражданската картография на държавни начала у нас. След това се привличат и други специалисти — географ, историк, художник и др. Към отдела се организира и малка печатна база (офсетова печатна машина, копирама и др.), която поема печатането на цялата картографска продукция, необходима за училищата. Организирана се също и отделение за подпечатване на картите. Успоредно

с това се пристъпва и към изработването на релефни карти и глобуси, като например релефната карта на България в М 1:1 000 000 и политически глобус на света в М 1:80 000 000. За целта се използва сътрудничеството и на създателя на редица релефни карти — покойния Антон Диев. От същия се откупват някои карти и матрици за релефни карти. Под ръководството на Иван Велчев, началник на картографския отдел, само за 3—4 години се създава едно комплексно производство, задоволяващо тогава нуждите на училищата от нагледни пособия по география и история. На 1. VIII. 1950 г. с министерско разпореджане картографският отдел излиза от предприятието „Учтехпром“, като обособените: картосъставителско отделение и това за подлепване на стенните и за изработване на релефни карти преминават към издателство „Народна просвета“, а отделението за подготовка на картите за печат — към литография „Балкан“. Печатната база се предава на Военногеографския институт, а за такава се използва литография „Балкан“. По това време наред с малките ученически географски и исторически карти излизат от печат и стенни училищни карти, като физическите карти на Европа (М 1:3 500 000) и Балканския полуостров (М 1:1 000 000). За граждански нужди се отпечатват политическа карта на Азия (М 1:8 000 000) и физическа карта на България (М 1:1 000 000).

Картографското производство през този етап все още не задоволява непрекъснато нарастващите нужди. Поради това и поради голямата необходимост от топографо-геодезически и картографски работи през 1951 г. излезе постановление на Министерския съвет за създаване на Главно управление по геодезия и картография (ГУГК). Пред това управление бяха поставени следните основни задачи:

1. Да организира, ръководи и извършва всички геодезически, картографски и нивелачни работи, да произвежда геодезически уреди и помагала за нуждите на гражданските учреждения, училищата и други организации в страната.

2. Да задоволява културно-просветните и стопанските нужди, като подготвя и издава съвременни общи и специални карти.

3. Да се създаде геодезичен и картен фонд „Геокартфонд“ за съхраняване на картни и други материали.

За осъществяване на тези задачи се предвижда към ГУГК да бъдат създадени следните предприятия: „Геопланпроект“ — със задача да извършва всички граждански топографо-геодезически измервания, необходими за съставяне на едромашабни планове и карти; „Картпроект“ — за редактиране, съставяне и оформяне на всички видове общогеографски и специални карти, атласи, глобуси и други и „Картно-геопроборна фабрика“ — за изработване и поправка на геодезически инструменти и прибори и за отпечатване на картографската продукция.

На 1. IX. 1952 г. съставителското отделение от издателство „Народна просвета“ също преминава в системата на ГУГК под името „Геокартпроект“, а отделенията за подготовка на картите за печат и за подлепване на картите с част от печатната база на литография „Балкан“ поставят основата на Картно-геопроборната фабрика. От 1. I. 1953 г. картосъставителското отделение при „Геокартпроект“ се обособява в самостоятелна картосъставителска организация под наименованието „Научно-редакционно картосъставителска част“ (НРКЧ), а от 1. I. 1954 г. същата организация се реорганизира в проектантска организация (ПО) „Картпроект“.

Със създаването на ГУГК и на двете самостоятелни специализирани картографски предприятия към него започва нов етап в развитието на българската гражданска картография, а геодезическите и картографските работи се включват в Държавния народностопански план като необходим елемент в комплекса от мероприятия по изграждане на социализма в нашата страна.

С постановление на Министерския съвет от 20. III. 1957 г. на ГУГК се възлага до края на 1968 г. да бъдат завършени всички топографо-геодезически работи в България. Това значи, че за един кратък период трябва да бъде изработена едромашабна топографска снимка на цялата страна на около 92 млн. дка интензивни, полски и други земи в М 1:5 000 и на около 20 млн. дка високопланински, непроизводителни и горски райони в М 1:10 000. Едромашабната карта в М 1:5 000 е необходима за съвременното планиране и за научни разработки в различните отрасли на промишлеността и селското стопанство.

Въз основа на същата карта сега се изработва и едромашабната карта в М 1:10 000, която е особено необходима за земеустройването на ТКЗС, за едромашабно почвено и геоложко картиране, за устройство на горския фонд, за плановете органи. С нейното изработване ще се попълни съществуващата сега празнина между картата с М 1:5 000 и създадените вече топографски карти в М 1:25 000, 1:50 000 и т. н. От тази карта досега са изработени над 100 листа.

Със създаването на ГУГК се постигат значителни успехи и в областта на учебната картография. Досега от печат са излезли десетки физически, икономически, политически, исторически и други стенни учебни карти на България, на света или на отделни континенти и държави. По всички основни раздели на физическата и икономическата география, изучавани в нашето училище, се издават карти, съгласувани с учебниците и учебните програми. Няма период и важно събитие по история, за което също да не е съставена подходяща карта.

Голямо постижение на нашата гражданска картография е успешното изработване на Учебния географски атлас, издаден през 1960 г. Той съдържа 114 страници с различни по вид и мащаб карти, справочни данни и сведения. Изработените карти за България са напълно оригинални.

От 1953 до 1963 г. наред с ежегодното издаване на десетки учебни географски и исторически карти — приложения към учебниците, и контурните карти за учениците от средния и горния курс излизат от печат и следните по-важни стенни учебни карти:

През 1953 г. се издават физическите карти на България в М 1:400 000 и на света в М 1:20 000 000, карта на часовите пояси в М 1:20 000 000 и няколко стенни исторически карти.

За времето от 1954 до 1956 г. са отпечатани: физическа карта на Съветския съюз в М 1:5 000 000, на Балканския полуостров в М 1:1 000 000, на Европа в М 1:3 500 000, световни карти на климатичните области и валежите в М 1:20 000 000, както и редица стенни и исторически карти. До това време колективите вече натрупват ценен производствен опит при редактирането, съставянето, оформянето и отпечатването на картите, което дава възможност за подобряване на съдържанието, оформянето и отпечатването на картите. Те се изработват с еднаква компоновка, с еднакви проекции и условни знаци, близки мащаби, унифицирани категоризации на населени места, шрифтове, хипсометрични скали и други елементи. Такива са физическата карта на Унгарската народна република в М 1:500 000, на Чехословашката република в М 1:500 000, на Полската народна република в М 1:750 000, на Румънската народна република в М 1:700 000, на Китайската народна република в М 1:5 000 000 и на Пиренейския п-ов в М 1:1 000 000. Освен това съставят се и първите стенни икономически карти на България: големи социалистически строежи в М 1:400 000 и икономическа карта в М 1:400 000.

През 1960 г. се издават комплект от карти за България в М 1:300 000, като карта на промишлеността, на селското стопанство, на хидромелиоративното строителство и физическа и административна карта. Освен тях се издават още карти на полезните изкопаеми в света в М 1:20 000 000 и серия оригинални исторически карти, като България под турско иго в М 1:500 000, България от 7 до 11 в. и от 11 до 14 в. в мащаби 1:700 000, Първа и Втора световна империалистическа война в М 1:3 000 000 и др. През същата година е пуснат на пазара и първият физикогеографски глобус у нас с диаметър 32 см в М 1:40 000 000. По размери, изработка и съдържание той далеч надминава издаваните в миналото малки глобусчета.

Въпреки многократното увеличение на продукцията след 1952 г. все още не са напълно задоволени нарасналите нужди на училищата от най-разнообразни по тематика, вид и предназначение стенни карти и други картографски нагледни пособия.

За подобряване преподавателската работа и задоволяване крейщите нужди от някои учебни карти допринася много и 690-то разпореджане на Министерския съвет от 3. V. 1960 г., с което се задължават ГУГК и „Печатни произведения“ да осигурят издаването и пласирането на 24 стенни географски и исторически карти, като в редица други приложения и контурно-бланкови карти.

През 1961 г. наред със съставянето на картите, предвидени в разпоредбата на МС, се издават още: политическа карта на Африка в М 1:8 000 000, СССР — полувна изкопаема, в М 1:5 000 000, икономическа карта на Европа в М 1:3 500 000 и дри. Издаден беше и политически глобус със същата големина, както и физикогеографският, издаден по-рано.

На следната година се отпечатват следните карти и атласи: Физическа карта на Югозападна Азия в М 1:3 000 000, икономическа карта на Африка в М 1:8 000 000, на ГДР и ГФР в М 1:750 000, на Румънската народна република в М 1:700 000, на природните пейзажи в света в М 1:22 000 000, няколко исторически карти и географски атласи за четвърти, пети, шести и седми клас. Изработването на атласите по класове е съобразено със съответните програми и възможностите на учениците.

1963 г. е характерна с това, че се изработват и отпечатват почти само икономически карти на страните и континентите. Такава е картата на Азия в М 1:8 000 000, Великобритания и Ейре — 1:1 000 000, Франция, Белгия и Нидерландия в М 1:1 250 000, Полша и Чехословакия в М 1:1 000 000, Италия, Швейцария и Австрия в М 1:1 250 000, Югославия и Албания в М 1:800 000. При съставянето и изработването на икономическите карти са съблюдавани единна методология, условни знаци и оцветяване.

Наред с успехите, постигнати с издаването на учебни помагала, се създават и някои по-крупни картографски произведения, с което нашата гражданска картография обслужва науката и практиката. Заслужава внимание почвената карта на тракийската низина в М 1:50 000 с автор В. Койнов, издадена през 1955 г.

Почвена карта-атлас на НРБ в М 1:200 000, издадена през 1956 г. по авторски оригинали на почвоведите Е. Танов и В. Койнов.

На основата на почвената карта в М 1:200 000 е съставена и издадена за общо ползуване почвена карта в М 1:1 000 000. Тези карти имат ценно приложно значение и ще служат като база за по-нататъшното едромашабно картографиране на земите на ТКЗС и ДЗС. По своето съдържание и техническо оформление тези карти са получили признание както от нашите, така и от чуждите специалисти и са гордост за страната.

Издадени бяха още:

Климатичен атлас на България, съставен по авторски оригинали на Института по хидрология и метеорология и излязъл от печат през 1956 г. Атласът съдържа 90 карти в М 1:1 000 000 и М 1:2 000 000, в които подробно са засегнати отделните компоненти на климата.

Геоложка карта на България в М 1:200 000 по авторски материали на Управление за геоложки проучвания и охрана на земните недра. Картата е издадена през 1961 г.

Карта на горите в България в М 1:200 000, в която е отразен целият ни горски фонд с характерните му особености и дървесни видове. Съдържанието на картата, излязла през 1962 г., е разработено от Главното управление на горите.

Атлас по българска история, издаден през 1963 г. по авторски материали от Института по история на БАН. Атласът представлява значително научно картографско произведение.

Наскоро предстои също така издаването на Български диалектен атлас, Хидроложки атлас на НР България и др.

Пред ГУГК стои също така отговорната задача по оформянето и отпечатването на Националния атлас на НРБ. В подготовката на материалите за неговото изработване участват Географският институт при БАН, ГУГК и други институти. Националният атлас ще бъде от първостепенно значение за българската география и картография.

Особено място в работата на ГУГК заема една нова тематика — туристическите карти. При народната власт нашата страна стана обект на международен и вътрешен туризъм. За неговото развитие и популяризиране е необходим картен материал. Българският туристически съюз съвместно с ГУГК изготвиха план за издаване на около 70 заглавия с най-разнообразна тематика. По-голямата част от тези карти вече са издадени на различни езици. Между тях са: туристическата карта на България в М

1:500 000, едромашабни прегледни карти на Рила, Пирин, Родопите, Стара планина, схематични планове на по-големите градове и околностите им, на по-характерни маршрути, на по-значителни курорти, за автомобилния туризъм и др. Тези карти са илюстрирани с много цветни снимки на по-характерните обекти с пояснителни текстове към тях. Типът, съдържанието и оформянето на туристическите карти непрекъснато се усъвършенствуват.

Между издадените карти значително място заемат обзорно-справочните и агитационните карти за нашата родина, за други страни и за целия свят. Между тях най-популярни са: картата на пътищата в България в М 1:600 000, която само за няколко години достигна тираж към 600 000 броя; карта на пътищата в М 1:800 000 с подобро съдържание и методи на оформянето; пътно-маршрутен атлас на България на български, немски и руски език; политическа карта на света в М 1:40 000 000 и други.

По отношение на изработването на релефни карти обаче има значително изоставане. За разглеждания период значителен успех представлява само изработената преди няколко години релефна карта на България от пластмаса в М 1:1 000 000, която за съжаление бе издадена еднократно и в ограничено количество. Наложително е да се организира нейното преиздаване главно за учебни цели. През настоящата година ще се издаде релефна карта на България в М 1:2 000 000 също от пластмаса за учащите се. Същевременно се подготвят за релефиране и карти на Рила, Родопите и България.

През изминалия период успешно се внедряват в практиката все по-нови и нови способности при различните видове карти. Широко се прилагат фотомеханичните процеси, фотонаборните условни знаци, типовете географски основи при съставяне и оформяне на серия от карти, нова прогресивна технология при печатането на картите, като биметалния способ и др.; използване недеформиращи материали при съставяне и оформяне на оригинали и накрая гравирането като най-съвършен и най-икономичен метод.

Наред с картографското производство през време на народната власт бяха постигнати успехи още по подготовката на кадри и по теоретичната разработка на картографските проблеми. Значителна част от картографите-специалисти са питомци на Инженерно-строителния институт или са завършили специалността география. Други са преминали през картографските курсове на Военногеографския институт, а някои са преквалифицирани в управлението. В специалността география при Софийския университет студентите изучават математическа география с картография и топографско и картографско чертане. Освен това студентите със специализация „геоморфология с картография“ след 1951 г. изучават още предметите: редактиране и съставяне на карти, геоморфоложко картиране, фотограметрия и геодезия. Същевременно студентите със специализация „икономическа география“ изучават икономическа картография. В специалност „геодезия, фотограметрия и картография“ на Инженерно-строителния институт се изучават следните картографски и помощни на картографията дисциплини: математическа картография, картография (картознание, съставяне и редактиране на карти и издаване на карти), фотограметрия, топографско и картографско чертане и физическа география с геоморфология. Посочените дисциплини осигуряват сравнително добра подготовка на завършващите студенти от двете висши учебни заведения както за кадри на картографските предприятия, така и по работата върху картата.

През 1959 г. ГУГК организира издаването на картографски сборник, който излиза един път в годината. В него намират отражение най-разнообразни изследвания от теоретичен и практически картографски характер. Отделни научни статии, съобщения и рецензии от областта на картографията се печатат още в известията на Централната лаборатория по геодезия, известията на Географския институт на БАН, известията на ГУГК и в някои списания.

За по-нататъшното развитие на теорията и практиката на гражданската картография у нас несъмнено ще допринесе и създадената през 1963 г. към ГУГК научна група.

Независимо от известни слабости, допускани по отношение на някои организационни въпроси, постигнатото бележи положителен и важен етап в развитието на нашата млада гражданска картография. Наред с непосредствените задачи във връзка с

ускоряване на едромашабното картографиране, задоволяване нуждите на училищата и населението, както и предлагането на нови методи, технология и др. пред картографската наука и практика стоят за разрешаване следните по-важни задачи:

1. Уточняване методите на средномашабното картографиране.
2. Разработване на методите за изобразяване на физикогеографските и икономикогеографските елементи на картите от националния географски атлас.
3. Разработване проблемите на икономическата картография с оглед на изработването на общи и отраслови икономически карти на България, на отделните окръзи и на икономическите райони.
4. Разработване на методите за картиране на селскостопанските култури и отрасли с оглед издаването на отраслови селскостопански карти и селскостопански атлас.
5. Разработка на нови методи за картографско изобразяване на различни обекти и явления, необходими при обучението на учащите се.

С разрешаването на тези задачи нашата гражданска картография ще се издигне на нов етап на развитие и ще е в състояние да представи на социалистическата ни практика и на училището нови, издържани в научно, идейно и художествено отношение картографски произведения.